

Okul Öncesi Dönem Çocuk Hikâye Kitapları: Stereotipler ve Kimlikler* Storybooks of the Pre- School Kids: Stereotypes and Identities

Ayşe ÇATALCALI SOYER **

Özet

Medya marketlerindeki çok hızlı endüstrileşme bu alanın küreselleşmesine neden olmaktadır. Üretilen medya materyalleri merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru aktarmakta ve dünyanın her yerinde çocuğa ilişkin popüler kültür alanını etkilemektedir. Söz konusu ulusal ve yerel kültür alanı dışındaki bu kültür oluşumları, çocuğun toplumsallaşması üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü çocuğun dikkatini çekebilecek niteliklere sahip kitaplarla bu alan manipüle edilmektedir.

Bu makalenin amacı, okul öncesi çocuk eğitimine yönelik hazırlanan kitaplarda yaratılan stereotipleri (kalıpyargı) ön plana çıkarmaktır. Bu doğrultuda kitapların içeriğinde yer alan stereotipler; niteliksel içerik analizi yöntemi ile yorumlanmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 6 farklı yayınevini 50 hikâye kitabı üzerinden ve İzmir-Bornova'daki belirli anaokullarının 2003–2004 döneminde öğrencilerine aktardıkları kitaplar arasından seçilmektedir.

Araştırmada, toplumsal cinsiyet ayrımı (kadın-erkek-çocuk), aile (modern-geleneksel), kent/kır ayrımı, canlı ve cansız varlıkların insansılaştırılmaları, oyuncak seçimi, meslek stereotipleri, dine ilişkin stereotipler ve hayal dünyası olarak 8 temel kategori üzerinde durulmaktadır. Araştırma sonucunda, stereotiplerin, modern toplum ve modern insan kimliklerini tanımlayıcı olarak aktardığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Hikâye kitapları, Toplumsal Cinsiyet, Stereotip

Abstract

The Industrilazation of media markets is determined the globalization high-speedly. Producted media materials is flowed from central countries to periphery-country and they affect popular culture of concerning child at the all over the world. This info-flow that are being excluded the local and national cultural area are affected on socialization of the child. Because this scope is manipulated by means of these books which have striking features for children.

The aim of this research is featured on creating stereotypes in books which on the educational process of a pre-school child. In this regard, the stereotypes in the content of books is tried to be comments in qualitative content analysis

* Bu çalışma, OMEP 2003 Dünya Konsey Toplantısı ve Konferansı'nda poster bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitabında basılmıştır (Türkiye Okulöncesi Eğitimi Geliştirme Derneği, Kuşadası, 5-11 Ekim 2003).

** Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi
acatalcali@gmail.com, ayse.catalcali.soyer@ege.edu.tr

method. The sample of research is selected between 6 different publishing houses on 50 story books and their students of specific pre-schools are transferred books contents in 2003-2004 cemerster, İzmir-Bornova.

This research, it is focused on 8 basic categories which are gender discrimination (woman/man/child), family (modern/conventional), urban/countryside, live and non-live, toy choice, occupational stereotypes, relating religion stereotypes and dream world. As a result of research, it is understood that stereotypes narrate modern society and modern human identities as descriptive.

Keywords: Child, Storybooks, Gender, Stereotype

Giriş

Günümüz kapitalizmi, toplumsal yaşamın birçok alanını yeniden şekillendirmiş, metalaştırmıştır. Küresel kapitalizm ile birlikte toplumlarda, ekonomik, kültürel ve politik hızlı yapısal değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Çağımızın bilgi teknolojileri, telekomünikasyon olanakları ve endüstriyel gelişmeleri birçok toplumu, daha yoğun iletişim sürecine dâhil etmiştir. Medya endüstrileri de bu süreçten etkilenecek küresel açılımlar kazanmıştır.

Çocuk hikâye kitaplarının üretilmesi, dağıtılması süreci de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Öyle ki, küresel ürünlerin ulusal ürünlerle olan etkileşimleri sonucunda birtakım melezlenmeler ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, son dönemde üretilen basım-yayım alanındaki endüstriyel ürünlerde, bir yanıla küresel kültür diğer yanıla da toplumun tarihinden gelen kültürel birikimler bir arada harmanlanmaktadır. Bu alanda üretilen ürünlerde yer alan mitler, stereotipler vb aracılığıyla bunları kurgulanan ve sergileyen ilişki örüntülerinde karakterlerin kimliklerinde de benzer başkalaşım söz konusudur. Çocuk hikâye kitapları da bu endüstrinin önemli kollarından biri olarak, bu süreçten etkilenmektedir.

Çocuğun toplumsallaşma ajanlarından biri de medya alanıdır. Çocuk kitapları da hem örgün eğitim kurumları içinde yer alarak hem de bir boş zaman etkinliği içinde tüketilen bir meta olarak, çocuk dünyasını inşa etmektedir. Böylece çocuklar bu kitaplar aracılığıyla yetişkin dünyasına ait kalıpyargılarla tanışmakta ve bunlar üzerinden yetişkin dünyasına aday olmaya yönlendirilmektedir.

Kuşkusuz günümüzün hızlı endüstrileşme süreçleri içinde, çocuk alanını yönlendiren çocuğa ilişkin popüler kültür örnekleri de, bu alanın hızlı değişmesini olanaklı hale getirmektedir (Storey, 2000). Değişim, merkezin yönlendiriciliği doğrultusunda tanımlanan 'evrensellik' olgusunun içeriğini de değiştirerek yenilenmekte ve popülerleşerek yaygınlık kazanmaktadır. Robertson'un da (1999) belirttiği gibi; küreselleşme ile eski yerel ve ulusal yalıtımın ve kendine yeterliliğin yerini, ulusların çok yönlü karşılıklı-ilişkileri, evrensel karşılıklı bağımlılığı almakta ve maddi üretimde yapılan zihinsel üretimde de olmakta, zihinsel yaratılar, ortak mülk haline gelmektedir. Artık küreselleşme, yarattığı pazarlarda kültürü de bir meta olarak kullanmakta, kültür, merkez ülkelerden çevre ülkelere akarak tüm dünyayı kültürel ve zihinsel üretimde ortak hale getirmektedir.

Üretilen medya materyalleri ile de kültür, popüler kılınarak medyatikleşmekte ve bu yolla kapitalist sistemin değerlerini 'evrensellik' mantığı ile sunmaktadır. Burada batı kaynaklı (Amerika, İngiltere ve diğerleri) ve güdümlü medya ve ürünleri aracılığıyla (sinema, tv, dizi, gazete, dergi, kitap vb.) aktarılan bir anlam

dünyasının inşası kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü medya kodları; kültürün sembollerini, işaretlerini, beden dilini vb. gibi sunum biçimlerini kullanarak kültürü yeniden oluşturmakta ve bu alanı manipüle etmektedir.

Araştırmacılar, bu alanda Amerika'nın gücünün tartışılmaz olduğunu belirtmekte ve eleştirmektedirler. Örneğin; Schiller, küresel enformasyon 'otoyollarının' amerikan emperyalizminin gelişmesinin yeni bir boyutu olduğunu söylemektedir (Timisi, 2001). Schiller'e göre enformasyonun özgür akışı ilkesi, Amerikan kültür endüstrisinin dünya çapındaki yayılmasını gizleyen bir ideolojidir. Yapılan araştırmalarda; Amerikan dizilerini izleyen Kızılderili çocuklarda izlemeyenlere oranla, daha fazla Amerikanlaşma ve kendi kültüründen uzaklaşma görülmüştür. Kore'de 1988'de yapılan bir başka araştırmaya göre de, Amerikan programlarının geleneksel kültürün batılılaşmasına neden olduğu gibi, geleneksel kültürü korumak isteyenlerle, batılılaşmak isteyenler arasındaki çatışmayı şiddetlendirdiği tespit edilmiştir (Tekinalp, 1990).

İrfan Erdoğan da, çocuk programları, filmleri, çizgi filmleri, dergileri, mecmuaları vb. alanlarda Amerika'ya kimsenin rakip olamayacağını belirtmektedir. Ona göre, Walt Disney ürünlerine ne ticari ne de ideolojik yönden dünyada bir rakip yoktur (1995). Bu alanda söz konusu kültürel değişimlerin nasıl ve ne şekilde inşa edildiğine ilişkin, Moscovici'nin üzerinde durduğu stereotipler ve Barthes'ın çalışmalarında belirttiği Mit'lerin; bireylerin dünyayı yeniden anlamlandırmasında etkili olduğuna dair çalışmaları içermektedir. Moscovici, stereotipler aracılığıyla "düşüncenin zihinsel inşası" söz konusudur derken, Barthes'da mitlerin "anlamanın kültürel yolu" olduğunu ifade etmektedir. Böylece mitler sinema, edebiyat, kitap, hikâye, gündelik basının teknolojik köşelerinde vb. alanlarında yer almaktadır. Söz konusu mitler, tarihi doğallaştırmakta, toplumlararası farklılıkları belirsizleştirmekte, tarihin keskin izlerini yumuşatmaktadır. Bu yolla da toplumlararası kültürel geçişlerin alt zeminini oluşturmaktadır. Yeni kuşakların bu tarihsellik bilinci içinde yöneldiği evrensellik olgusu daha kolay kabul görmektedir.

Kısacası kapitalist ideolojinin yerleştirilmesi ve merkez ülkelerin inşa etmek istedikleri yapı, bu yolla bireylere empoze edilmektedir. Mitler doğal gözükecek şekilde oluşturulduğunda, söz konusu mite karşı direnme de olmayacak ve mitler böylece belirli bir sosyal anlamı dünya hakkında genel kabul görmüş bir gerçek olarak kabul edilebilir kılınacaktır (Devran, 2001). Moscovici de stereotipleri, grup içinde paylaşılan anlam ve toplumsal bilgi, toplumsal yeniden sunumların gelişimi ve oluşumunu inşa etmesinden dolayı önemsemektedir (Hinton, 2000).

Günümüzde bireylerin medya endüstrileri tarafından kuşatıldığı düşünüldüğünde kültürel çevreler medyadan beslenen ve bu yolla da sürekli değişen alanlardır. Böylece stereotipler Lippmann'ın da belirttiği gibi, yarı çevre yarı insan tarafından oluşturulan 'kafamızdaki resimlerdir' (Hinton, 2000). Bu resimlerin oluşturulması, bireyin çocukluk dönemi itibarıyla gerek filmler, çizgi filmler gerekse de kitapları vb. gibi görsel/işitsel/yazılı medya ürünleri aracılığıyla biçimlenmektedir. Ancak oluşturulan bu ürünler gerçekte uluslararası endüstrilerce hazırlandığından ve yetişkinlere ait değer yargılarını içerdiğinden, çocuk bireyler hem yetişkin aday olmaya yönelik hem de ticari alanda oluşturulmuş davranış kalıplarıyla kimliklendirilecektir.

Örneğin, Erdoğan (1995), çocuk programlarında kapitalistlerin sürekli saldırganı alt etmesiyle sonuçlanan yayınların olduğunu belirtmektedir ve "(...)Hayvanlar arasında dayanışma olduğunda bile, bu dayanışma yapıcı bir şeyi paylaşmak için değildir, ortak-korunma saldırısı içindir. Barışçı-birlikte yaşama aynı kapitalist

dünya düzeninde olduğu gibi, kaba güç ve tilkilik uygulanarak ancak programın sonunda sağlanır. Çocuk böylece kapitalist sistemin değerlerini evrensel değerler olarak benimser. Ve Walt Disney'in faşist faresine bile laf ettirmez. Sanki kendi faresi" demektedir. Erdoğan, "Öte yandan en masum ve sinsi filmlerde, Walt Disney'de Alâeddin'de ve Televizyon programlarında bilerek veya bilinçsizce iletilen, kişileri yoğurur, yapar, biçimlendirir' ve biçimlendirilmişlere de yeni destekler verir" diyerek bireylerin bütün bir dünya görüşü ve anlayışların ideolojik eğitim organı kabul ettiği medyaya vurgu yapmaktadır.

Kapitalist ideolojiler ve uluslararası endüstrilerce manipüle edilen, medya endüstrisinin yaratıları (çizgi film kahramanları, inşa edilen hayal dünyaları vb.) sadece TV, dizi, film vb. alanlarda kısıtlı kalmaz, eğitim materyalleri üzerinde de etkisini göstermektedir. Örneğin, defter kaplamaları (koruyucu), cetvellerin, kalemliklerin, silgilerin, etiketlerin, çantaların vb. üzerinde Walt Disney kahramanları, masal ve hikâye uyarlamalı çizgi film karakterlerini görmek mümkündür. Artık bu ideolojik manipülasyon, her türlü eğitim materyalleri içinde ve okulöncesi dönem eğitimden başlayıp üniversiteye kadar uzanan bir dilimi kapsayacak kadar da büyük boyutlarda olmaktadır.

Bu çalışma, okul öncesi eğitime yönelik hikâye kitaplarında sunulan stereotiplerin nasıl bir manipülasyon oluşturduklarını açıklamayı amaçlamaktadır.

Çocuk Dünyasının İnşasında, Çocuk Hikâye Kitaplarında Yer Alan Stereotipler

Küresel kültürlerin medya yoluyla yayılım süreci, tüketici taleplerini de göz önüne almayı gerektirmiştir. Söz konusu bu talepler, yerel/ulusal kültürün biçimlendirdiği zevkler, stiller vb. ile tüketici kitlenin algılama değerlendirme ve dikkat ölçeğine göre de değişmektedir. Çocuk kitaplarının daha fazla tüketilebilmesi için sektörün rakiplerinin aralarındaki mücadele sürecinin bir sonucu olarak, hikâye kitabının bir tüketim malı olarak sunumunda da sürekli düzenlemelere gidilmektedir. Bu nedenle kitaplar, çocuğu cazip gelecek 1.kalite/kuşe kâğıt, renkli baskı vb. lüks donanımlarla biçimlenen, içerikleri ise; kimi zaman yabancı hikâyelerden çeviri ve uyarlamalar, kimi zamanda yayınevine bağlı hikâyeciler tarafından üretilmektedir. Bu üretim süreci öyle bir endüstriye dönüşmüştür ki, ressam, psikologlar, fotoğrafçılar vb. gibi birçok uzmanın eşgüdümlü çalışmaları sonucunda tamamlanmaktadır.

Bu kitaplarda görsellik özellikle ön plandadır. Araştırmacı Servet Şen'e göre de; "resimli kitaplar" olarak adlandırılan okul öncesi hikâye kitaplarında öykü metinlerini görselleştiren resimler çok önemlidir. Bu durumda, çocuğun en duyarlı olduğu yıllarında, 'resimli kitaplar' göz ve kulak yolu ile zihin ve duygularını uyarmak için çocuğun yaşamına girerler (Gönen, 2000). Lene Mayer Skumanz'ın belirttiği gibi her türlü olgu çocuk bireye iletilebilir. Ancak önemli olan neyin iletileceği değil, nasıl iletileceğidir (Yavuzer, 1990). Bu doğrultuda oluşturulan mesajlar resim ve dil kullanımı arasında dengeli ve bütünlüklüdür. Çocuk birey için oluşturulan kitaplarda verilen mesajın tam olarak alınabilmesi için, yaratılan kahramanların, çocuk birey tarafından beğenilmesi (hoşlanılması) gerekir. Bu durum özdeşimi kolaylaştıracaktır. Özdeşim, Yavuzer'e göre (1990, s. 201), başlangıçta, anne-baba ve yakın akraba iken, zamanla yerini arkadaşına, film ve kitap kahramanlarına bırakmaktadır. Özdeşim yolu olarak hikâye kitaplarında belirli konular, semboller, kahramanlar vs. seçilir. Dolayısıyla çocuk birey, çocuk kahraman aracılığıyla çeşitli yollarla öykü metni içine çekilir duruma getirilir.

Okuma yazma bilmeyen çocuk bireye, yazılı metnin içeriği çift yönlü bir uyaran oluşturarak görsel yolla da pekiştirilme sağlanmaktadır (Gönen, 2000). Çünkü basitleştirilmiş resimler çocuğun dünyayı anlamlandırmasını kolaylaştıracaktır. Resimler ve metinler üzerinden iletilen kodlar vb. mesajlar Lippmann'a göre, gerçek çevre çok büyük, çok karmaşık, doğrudan tanımak için çok hızlıdır. Bu kadar incelikli, bu kadar değişik, bu kadar permütasyon ve kombinasyonla uğraşmak için hazırlanmamışız. İnsanlar dünyayı geçmek için dünyanın haritasına sahip olmak zorundadır şeklinde belirtilmektedir (Harlak, 1998). Öykülerde yaratılan stereotipler, aslında kültürün bir aktarıcısı durumuna dönüşmektedir. Burada üretilen ve kültürel stereotiplerce oluşturulan karakterler, gerçekte çok temel/basit özelliklere sahip olabilir veya olmayabilir. Bu karakterler, 'pozitif ve negatif' diye ayrımlandırılabilir stereotipleri hikâye metinleri arasında yaratılabilir. Örneğin; Negatif stereotipler olarak bilinen, ırk, toplumsal cinsiyet, önyargı, cinsiyet stereotipleri sezdirilmeden metinler arasında yerlerini alır.

Hikâyelerde, aile stereotipleri, geleneksel, modern; toplumsal cinsiyet stereotipleri; kadın-erkek, vb. olarak inşa edilmektedir. Ancak kültürel stereotiplerin bireyin bilişsel limitlerinin, kendi deneyimler ve yorumlarının nasıl olduğu ile de ilişkilendirileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Lippmann'ın çoğu kitabında tartıştığı stereotipler, kişilerce (bireylerce) üretilen kültür tarafından yeniden üretilmekte ve yansıtılmaktadır. Bu süreçte; demir atma (demirleme) ve nesnelleştirme (tespit edilme) yolu kullanılarak, yeni/alışık olunmayan davranışlar, alışkanlıklar haline dönüştürülmektedir (Moscovici, 1984).

Söz konusu nesnelleştirme basit ifadeyle, "nesnel gerçekler" olarak görülen ve soyut fikirlerin, somut olmaya dönüşmesine uygun olma süreci olarak tanımlanabilir. Hikâye kitaplarında bu yolla somut ve gerçek bilgiler bilimsel bilgi olmaktan çıkarılmaktadır. Ve sıradan günlük bilgimiz içinde, toplumsal yeniden sunum olarak gündelik bilgimizin bir bölümü olurlar. Gelenekselleştirilirler ve yeniden üretilirler (Moscovici, 1984).

Bu yolla toplumsal sunumlar ve toplumsal şemalar oluşur. Augoustinos ve arkadaşları sunum ve şemaları karşılaştırmaktadırlar (Hinton, 2000). Onlara göre,

- Toplumsal şemalar, hafıza ve beklenti ile açıklanır. Burada toplumsal bilgi direnen bir değişme çizgisi izler. Bireysel perspektiflidir.
- Toplumsal yeniden sunumlar ise; Moscovi'nin de belirttiği gibi çok daha fazla akışkandır (Hinton, 2000). Kültür içinde inşa edilebilirler. Kolektif perspektiflidir.

Bu durumda çocuk hikâye kitaplarında inşa edilen her türlü kalıpyargı, çocuk birey üzerinde etkili olacaktır. Spears ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada da (2000), kalıpyargıların kadın ve erkek davranışlarına bağlı olarak dilsel yapıyı farklılaştırdığı ortaya konulmaktadır. Kadın ve erkek kalıpyargıları sadece bedensel yapı farklılıklarını ve sosyal davranış rollerini biçimlendirmekle kalmamakta, dil yapılarının da ayırıcı bir şekilde oluşmasını sağlamaktadır. Böylesi bir yaklaşımda, hikâye örgüsü içinde sadece görüntünün değil, dil yapısının da farklılaştırıldığını görmek mümkündür. Dolayısıyla Augoustinos ve Walker'e göre, stereotiplerin "basit olduğu saf bir tartışmadır" sözü destek bulur (Hinton, 2000). Stereotipler onlara göre önemli ve etkindirler.

Çocuk hikâye kitaplarında oluşturulan stereotipler kategorilendirme yolu ile çocuk bireyin sosyal çevre ile ilgili subjektif deneyimlerini örgütleyeceğinden dolayı, daha da önemlisi sosyal etkileşimi yapılandırdığından,

bireylerin farklılaştırıldığı ve biçimlendirildiği bir süreci oluşturduğundan dolayı önem taşırlar. Hacer Harlak, Doise'un (Harlak,1998) bu sürecin sosyo-psikolojik bir süreç olduğunu belirtmektedir ve bu süreç hikâye kitaplarında da sıkça kullanılan farklılaştırma modelidir. Burada çocuk birey kendisinin ait olduğu kategoriye (iç grup ve dış grup) seçer ve sosyal ortamını belirler. Örneğin cinsiyet kategorisinde kadın mıdır erkek midir, yaş kategorisinde genç midir yaşlı mıdır, büyük müdür küçük müdür, iyi midir kötü müdür, güzel midir çirkin midir, kurallara uyan mıdır kurallara uymayan mıdır?..vb. belirli, sınırlı kategori içinde yerini alır.

Kategori içinde kimliğini belirlemeye başlayacak olan çocuk birey, ister istemez önyargılar edinmeye de başlar. Örneğin çocuk hikâye ve masal kitaplarında fare stereotipleri, hırsız; tilki stereotipi kurnaz vb. gibidir. Dewey'e göre toplumdaki önyargılar ve ayrımcılığın dinamikleri kısır bir döngü yaratır (Spears, 1997). Ona göre, toplumda başat durumda olan gruplar, geleneksel önyargıları azınlık grupların sınırlı bir yaşam tarzına zorlayacak ve onları toplumda alt statüde bırakacaktır. Böylece başat gruplarla iletişimleri azalacak, sosyal değerlerin oluşması engellenecektir. Bu süreç böylece devam edecektir (Harlak, 1998).

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Araştırma da, okul öncesi çocuk eğitime yönelik hazırlanan kitaplarının içeriğinde yer alan stereotipler; niteliksel içerik analiziyle sınıflandırılmaktadır. Anlatımlar fazlaca detaylandırılmaksızın niteliksel içerik analiziyle yorumlanmaya çalışılmaktadır. Değerlendirmede metnin anlamsal içeriği, metin dışı doğrudan ya da dolaylanmış gönderme yapılan anlamlarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, 6 farklı yayınevinin 50 hikâye kitabı ele alınarak, İzmir-Bornova'daki belirli anaokullarının (İzmir Özel Üntaş Çamlık Anaokulu, Özel Işıkkent Anaokulu, Özel Başak Anaokulu, Vedia Öğretmen Anaokulu) 2003-2004 yılı döneminde okutulan kitapları aracılığıyla oluşturulmuştur. Niteliksel içerik analizi kullanılarak 8 temel kategori belirlenmekte ve söz konusu kategoriler olan toplumsal cinsiyet ayrımı (kadın-erkek-çocuk), aile (modern-geleneksel), kent/kır ayrımı, canlı ve cansız varlıkların insansılaştırılmaları, oyuncak seçimi, meslek stereotipleri, dine ilişkin stereotipler ve hayal dünyası üzerinden, stereotiplerin nasıl kullanıldıkları incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen kitaplar ekler kısmında verilmiştir.

Çocuk Hikâye Kitaplarındaki Stereotipler

Aile Stereotipleri (Modern/Geleneksel)

Hikâyeler, aile kurumunu, "modern (çekirdek) aile ve geleneksel (geniş) aile" ayrımından yola çıkarak sunmaktadırlar. Günümüzde çekirdek aile kalıpları, merkezi hükümetin gelişmesi, kentlerle kasabaların genişlemesi ve ailenin etki alanı dışındaki örgütlerde istihdam edilme gibi unsurlardan etkilenmiştir. Bu değişimler, geniş aile biçimleri ile öteki akraba grupları biçimlerini aşındırarak, dünya çapında çekirdek aile sistemlerine yönelişi yaratma eğilimindedir (Giddens, 2000).

Hikâyelerde modern aileyi oluşturan anne-baba ve çocuk üçgeni, kimi zaman olayların kurgu içinde akraba ilişkileri (dede-nine-hala-teyze-amca-dayı gibi) ile birleştirilerek aktarılmaktadır. Bu da kapitalist ideolojinin gelişme zemini bulduğu günümüz postmodernist kültürel ortam içindeki geleneksel tutumları belirginleştirerek, ailenin devamı yönünde eğilimleri teşvik etmektedir. Toplum ve aile yapılarına bağlı olarak, cinsiyetin toplumsallaştığı görülmekte ve stereotiplerin inşası buna bağlı olarak değişmektedir.

Hikâyelerde; modern toplumun çekirdek aile stereotipi, baba ve anne çalışma hayatı içinde (endüstriyel ve hizmetler sektöründe), çocuk ise öğrenci vb. (örgün eğitimde) durumlarda görüntülenmektedir. Modern ailede, karar verici konumda anne-babadır. Bu aile de, kadında erkek gibi iş hayatına katılmıştır, maddi gücü elinde bulundurmaktadır. Hikâyelerde bu işbölümüne bağlı olarak erkeği ve kadını yan yana görmek mümkün olmaktadır. Ancak geleneksel aile, geniş ailedir. Anne, baba, çocuklar ve yakın akrabalarından oluşmaktadır. Dolayısıyla hikâyelerde geleneksel aile stereotipi, anne, baba, çocuk ve 1.derece yakın akraba ile aynı çatı altında yaşayan ya da bu ortama bir şekilde misafir olan kişilerle olan ilişkileri ile oluşturulmakta ve baba iş hayatında, anne ise ev hanımı olarak sunulmaktadır. Çocuklar öğrencidir. Dede ve torun ilişkilerine ayrıca önem verilmektedir. Genellikle hikâyelerde, köy yaşantısını sürdüren Dede-nine, torunlar tarafından özellikle bayramlarda ziyaret edilmekte ve köy hayatı detaylı olarak aktarılmaktadır. Kentleşme ve kentleşme sürecindeki Türkiye'nin yapısal değişimlerini, sorunsuz geçilmesini sağlamaya yönelik duygusal zemin oluşturmaktadır. Araştırmacı Vannicopoulou'nun (2004) "resimli çocuk kitaplarında kadın karakterler" üzerine yaptığı araştırmada da, "Resimli çocuk kitaplarındaki kadınların olgunlaşan kimliklerinde, torunlar, yaşlı kadın portresinin çok önemli göstergesi olur. Torunların yetişmesine mutlu bir şekilde katkıda bulunan sevecen, sabırlı büyükanne imajı, çocuk kitaplarında yer alan yaşamının tek yönüdür." demekte ve kadının yine anne-anneanne rolüne dikkat çekmektedir.

Kır ve Kent Ayırımına Yönelik Stereotipler, Kategoriler, Önyargılar

Hikâyelerde toplum yapısına ilişkin stereotipler "Kır" ve "Kent" ölçeğinde kullanılmaktadır. Hikâyelerde Kent yaşamını sürdüren aile, kırdaki dede-nine vb. akrabalarını ziyaret etmektedirler. Burada hem akrabalarını görürler, daha yakından tanırılar, hem de kır hayatıyla ilgili bilgiler edinirler. Kır yaşamında ekonomisini tarım ve hayvancılıkla sağlayan akrabalar, kentli aileye hayvanları, bitkileri, sebzeleri, tarlaları, ormanları vs. tanıtmaktadır. Kentlilerin kır yaşamını tatil (gezi, dinlenme, piknik vb) amaçlı beğendikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra hikâyelerde; kır yaşamındaki aile fertleri, kente gitmektedirler. Kentleşme sürecindeki bireylerin kente uyum sürecinin çocukları ilgilendirecek hikâye kitaplarına yansıdığı görülmektedir. Hikâyelerde kent tanıtılır. Ancak kırdan (köy) gelen birey, kent yaşamında zorlanmaktadır. Hikâyelerde, kır ve kent birbirlerine öteki kılınmaktadır. Yani kentli için kır bir bilinmeyendir, kır hayatından ise; kent yaşamı çok zor, kötü ve yoğun gelmektedir. Buna göre hikâyelerde;

Anne Stereotipi (Kır): Kadın, başörtülü, geleneksel köylü kıyafeti, kapalı, şalvar, belinde mutfak önlüğü, pembe yanak, tombul.

(Kent): Etek, bluz, topuklu ayakkabı, toplu saç.

Baba Stereotipi (Kır): Erkek, Kasketli, geleneksel köylü kıyafeti, kasketli, şalvarlı, gömlek ve yelek, bıyıklı.

(Kent): Pantolon, Ceket, Kravat, bıyık.

Nine Stereotipi (Kır): Kadın, Örtülü, gözlüklü, yelekli, beyaz saçlı, tombul.

(Kent): Örtülü, gözlüklü, beyaz saç, tombul.

Çocuk Stereotipi (Kır): Erkek, Bereli, Paltolu, Çizmeli, Torba çantalı, Şalvarlı, pembe yanak, yelekli.

(Kent): Pantolon, T-shirt, spor ayakkabı.

Çiftlik Stereotipi (Kır): Köyün kenarında. Yanından bir dere geçiyor. Dereden şırl şırl sular akıyor. Derenin kıyılarında uzun kavak ağaçları var. Kurbağa sesleri duyuluyor. Her taraf yemyeşil, papatyalar, sarı beyaz çiçek açmışlar. Kırmızılı morlu laleler var. Bahçe renk renk çiçeklerle dolu. Arılar, kelebekler çiçek çiçek dolaşıyorlar. Her taraf yeşil giysiler giyinmiş. Badem ağaçları, erik ağaçları, beyaz pembe çiçeklerle süslenmişler. Sanki geline benziyorlar (Toprak Ana).

Hayvan Stereotipi (Kır): İnek, köpek, kedi, kuş, kelebek, solucan, keçi, koyun, kuzu, kaplumbağa vb. hayvanlar kır hayatı içinde görülmektedir. (Kent): Kedi, köpek, balık, kuş resmedilmektedir. Bu hayvanlar genellikle ev içi alanda beslenmektedir.

Orman stereotipleri:

- a. Kategori İyi: Güzel, yeşil, çiçeklerle dolu, kuş cıvıltısı vardır, koca gövdeli ağaçlar vardır, dalları yere kadar sarkan çok yapraklı ağaçlar vardır, Hava mis gibi çiçek kokuyordu (Oğuzkan, Kimi ile Mimi).
- b. Kategori Kötü: Orman tehlikelidir, eğlenceli bir yer değildir, ağaçtan sarkan zehirli yılanlar, kocaman ağızlı ve kuvvetli dişli, öfkeli timsahlar, gök gürültüsünü andıran sesler çıkaran, ağaçları kıran filler bulunmaktadır. Önyargı: Orman tehlikelerle doludur.

Canlı ve cansız varlıkların insanlaştırmaları

Hikâyelerde, hayvan kahramanlar, orman vb. gibi canlı varlıklar ve masa, kitap vb. gibi cansız varlıklar insana ilişkin özellikler ile görüntülenmektedir. Buradaki amaç, çocuk bireyin bu kahramanlar üzerinden özdeşim kurmasını sağlamaktır.

Servet Şen'in (2002) yaptığı bir araştırmada, 100 öykü kitabında kullanılan kahraman tipleri araştırılmış ve en çok kullanılan kahraman tipinin hayvanlar olduğu görülmüştür. Ona göre, 37 kitabın öykü kahramanları yalnız hayvanlardan oluşmaktadır. 32 kitapta rolleri diğer varlıklarla paylaşan hayvanlar, toplam olarak öykülerin % 69'unda öykü kahramanı olarak rol almaktadırlar. Çocuk hikâye kitaplarında, insanların öykü kahramanı olarak rol almaları hayvanlardan sonra gelir. Hikâyelerde özdeşim yakınlığı, öykülerin başkahramanlarının çocuklardan oluşması ile sağlanır. Öykünün başkahramanı insansa çocuk, hayvansa yavru hayvan, cansız varlıksa çocuk kişiliği verilmiş bir nesnedir. Bu, öyküde dolaylı anlatımı sağlayan bir unsurdur.

Vannicopoulou'nun (2004) Yunanistan'da yayınlanan resimli hikâye kitapları üzerinde yaptığı araştırmada da, hayvanların insanlaştırmalarına ilişkin şu verilere vurgu yapılmaktadır. "insanlaştırılmış hayvanların kişiliğini incelersek erkek hayvanlara en büyük faziletler bahsedilirken, dişi hayvanlara tipik kadınsı zayıflıklar atfedildiğini görürüz. Yunan edebiyatında, güç ve ihtişam erkek aslana atfedilirken, şişmanlık ve ihtiyatsızlık dişi ayıbalığına, yapmacık tembellik dişi kediye ve kurnazlık dişi tilkiye yorulur. Çalışmada insanlaştırmalara şöyle bir örnekler verilebilir. "Ağaçlar korkuya kapıldılar, sakız ağaçları hızla koşarak kaçtılar, salkımsöğüt yapraklı eteklerini topladı, yaş çam ağacı ise, genç ve dinç bir çam ağacına dayanarak oradan uzaklaştı" (Oğuzkan, Kahraman Kimi).

Hikâyelerde kanguru'nun insanlaştırılması ise şöyledir. "Yürüyüş yapmaya karar verdi, hoplayarak yürüdü, dost canlısıdır, gözüne ilişti, düşündü, onlar uyusunlar ben kendime başka arkadaş bulurum dedi. Okula doğru yola çıktı. İçini sevinç kaplamıştı. Şarkı mırıldanarak yoluna devam etti. Yaramazlık düşündü. Cebinden dolma kalemını çıkardı. Olta ile balık avlamaya karar verdi, tavşanla el sıkıştılar. Dişlerini fırçaladı" vb.

İnsanlaştırmaya ilişkin diğer örnekler ise şunlardır: "Sincap evinin önünü süpürüyordu. (Belinde önlük var) Kanguruya bağırdı. Balıkların okulunu gördü. Kocaman bir kurbağa gözlüklerini takmış, elinde kitabı, balıklara ders veriyordu. Diğer hayvan yavruları Dingo isimli köpek, küçük ayı Kola yanından hızla geçtiler. Çünkü okula geç kalmak istemiyorlardı. Tavşan yuvasının kapısını kapamak istedi. Tavşanın da onun elini sıkıp kahraman olduğunu söylemesi ne güzel bir şeydi. Dere, kıyısında olup bitenleri görmüştü. Başını iki yana sallıyordu. Sonra aklına bir şey geldi, sularını hızla Kimi'ye doğru püskürttü. Polis şapkası giymiş bir kaplan, 'Sen okula zamanında gitmedin, bunun için de sirke giremeyeceksin, böylece cezanı çekmiş olacaksın' dedi. Bu kez de önüne polis şapkası giymiş bir zürafa çıktı" (Oğuzkan, Cezasını Çeken Kimi).

Hikâyelerde hayvan kahramanlar genellikle gülümserken çizilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Stereotipleri

Toplumsal cinsiyet, erkek ve kadınlar arasındaki ruhsal, toplumsal ve kültürel farklarına göndermede yapmakta ve toplumsal yapıya, işbölümünü temelinde göstermektedir. Erkek (baba) ve erkek çocuk stereotipleri, Kadın (anne) ve kız çocuk stereotipleri hikâyelerde aile yapısına göre incelenmektedir.

Kadın Stereotipi

Hikâyelerde, kadın (anne) ve çocuk ilişkisi daha ön plandadır. Bu ilişki, duygusal alanı, çocuğun davranışlarının eğitimi vb. boyutları ile incelenmekte ve erkek (baba) bu boyutlarda yer almamaktadır. Çünkü baba, çalışma hayatı içinde görüntülendiğinden ya da yansıtıldığından dolayı, çocuğun eğitimi, duygusal ilişkileri vb. etkili olmamaktadır. Hikâyelerde baba dış alanda, kadın ise evdedir. Kadın önlük ile ev işi yapmaktadır (Oğuzkan, Ş., Kimi ile Mimi hikâyesi). Çocuklarla ilgilenen hep annedir. Erkek ön planda değildir (Ural, Evdeki Oyuncaklar). Kadın çocuk üzerinde egemendir. Karar vericidir. Yasaklayandır, çocuklarını tehlikeye karşı korur (Yavru Kazlar ve Bobi).

Kategori: Ev kadını (Oğuzkan, Kahraman Kimi..vb), Modern kadın (Ural, Gece Gelenler,..vb.)

Önyargı: Anneler hep yasak koyarlar. Bu yasağı çocukların anlaması zordur (Oğuzkan,Meraklı Kimi). Anneler kendi çocuklarından başkasına bakmazlar bu yüzden çocuklar kendi annelerinin kıymetini bilmelidir, Anneler kirli çocuklardan hoşlanmazlar (Oğuzkan, Yıkanmayı Sevmeyen Kimi).

Çocuk Stereotipi

Yaramaz, dost canlısı, meraklı (Oğuzkan, Meraklı Kimi), derslerine az çalışan (Oğuzkan, Kimi Okul Yolunda), arkadaşlarıyla yardımlaşan, korkusuz olan (Oğuzkan, Kahraman Kimi), yıkanmak istemeyen (Oğuzkan, Yıkanmayı Sevmeyen Kimi), Oyuncak için birbirleriyle kavga eden, çabuk barışan, oyun oynamayı seven (Ural, Tako yeryüzünde), olarak stereotipleştirilmektedir. Hikâyelerde Fiziksel görünüşteki stereotipleştirmeler

Erkek çocuk; şort, kızlar ise etek giydirilerek, küpe takarak (Ural, Gece Gelenler) ayrımlanmaktadır. Oyuncak ayırımı; erkek çocuk futbol maçı yapar ve tren oyuncağı ile oynar, kız çocuk bebek oynar (Ural, Evdeki oyuncaklar), şeklinde görüntülenmektedir. Hikâyelerde, erkek çocuğunun dış alanda görüntülediği Bir kış günü adlı hikâyeden şöyle örneklenebilir: “Erkek çocuk, annesi evde üşüdüğü için ormandan odun toplamaya gider. İstedığın odun olsun, oğlun sana hemen bulsun”.

Erkek ve kadın, güçlü ve güçsüz olarak da stereotipleştirilmektedir. Örneğin; Kız çocuklar geceleri en küçük tıkırtıdan bile korkmaktadır. Örneğin, Tako (erkek) adlı hikâyede, Tako, korkan kıza korkmamasını öğütler ve bundan sonra artık kız çocuk korkmaz (Ural, Gece Gelenler).

Kategori: Yaramaz çocuk., Küçük ve sevimli (Ural, Tako Yeryüzünde).

Önyargı: Çocuklar yaratıcı olabilirler, küçük çocuklar annelerinden izin almalıdırlar (Yavru kazlar ve Bobi) ve çocuklar annelerinin yasaklarına mutlak uymalıdırlar. Yoksa zarar görürler.

Ayrıca, Kimi ve Tako hikâyelerinde çocuk kahramanların cinsiyeti hakkında temel bir veri bulunmamaktadır. Ancak her ikisinde de kahramanın saçlarının kısa olması, papyon takması (Tako), Kimi'nin ev dışı alanda görüntülenmesi, hiçbir kıyafet giymemesi vb. veriler ışığında erkek olduğu düşünülmektedir.

Oyuncak Ayırımı ve Renk Seçimi, Kategorileri, Önyargıları

Çocuk oyuncakları medyada, oyuncak marketlerinde, kitap içeriklerinde vb. alanlarda hep belirli bir sınıflandırma içinde vurgulanmaktadır. Çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda sıklıkla çocukların toplumsal cinsiyete göre değişmeyen oyuncaklarla yani erkek çocukların erkek oyuncaklarıyla, kız çocukların kız oyuncaklarıyla oynadıkları görülmektedir (Giddens, 2000; Sunshine-Genova, 1994).

Hikâyelerde kız çocuk oyuncak ayı, bebek ile erkek çocuk ise kamyon, tren gibi ulaşım araçları, top, topaç gibi oyuncaklar ile kategorilendirilmektedir.

Hayvanlarla Dostluklarına Göre Toplumsal Cinsiyet Stereotipleri

Kent yaşamı içinde aileler kedi, köpek, balık, kuş, vb. hayvanları ev içi alanda besleyebilmektedir. Buna göre, hikâyelerde toplum yapısıyla ve toplumsal cinsiyet ayrımıyla örtüşen kategoriler yapılmaktadır. Örneğin; kız çocukların daha çok kedi ve balık, erkek çocukların ise köpek ile dostluk kurdukları gözlenmektedir. Burada kadın (kız çocuk) ve kedi ile zayıf, erkek ve köpek ile güçlü kategorisi yaratıldığı görülmektedir. Kız çocuklarının ev içinde, kedi üzerinde kurdele, giysi vb. süslemeler yaptıkları görülmektedir. Kedi süt içer, yıkanır, soba kenarında uyur gösterilmektedir. Erkek ise köpeği ile ev dışı alanda yer almaktadır.

Meslek Stereotipleri, Kategorileri, Önyargıları

Meslekler cinsiyete bağlı olarak şekillenmektedir. Kadın için genellikle ailesel rollerinin devamı yönündeki görece kapalı mekânlarda yer alan, öğretmenlik, sekreterlik, aşçılık, terzi vb. meslekler uygun görülürken, erkekler için; avukat, doktor, mimar, pilot, berber, şoför, boyacı vb. meslekler uygun görülmektedir. Örneğin; Tonton Dede adlı hikâyede veteriner erkektir. Ve veteriner sayesinde hasta olan hayvanlar iyileşir. Erkeğin yardımıyla artık hem iyidirler hem de daha iyi ürün vermekteler. Hikâyelerde, çocuklara çeşitli meslekler

tanıtılmaktadır. Mesleklere ilişkin fiziksel stereotipler ve çocuk bireyin yönlendirildiği meslekle ilgili söylemler şunlardır.

Kadın Meslekleri ve Stereotipleri;

Öğretmen: Kadın, kısa saçlı, ceketli, etekli, bluz, kol çantalı, gözlüklü, kitap taşımakta, topuklu ayakkabılı, gülümseyen. 'Ben de öğretmen olsam', 'Çok güzel şeyler öğretilirdim'.

Aşçı: Kadın, aşçı şapkası, önlük, elinde kaşık, saçlar kısa. 'Lezzetli yemekler pişirebilirdim'.

Terzi: Kadın, iğne, iğnelik, makas, pantolon, gözlük. 'O zaman çeşit çeşit elbiseler dikebilirdim'.

Erkek Meslekleri ve Stereotipleri;

Pilot: Erkek, üniformalı, zayıf, elinde çanta, kolunda palto var, selamlıyor. 'Uzak yerlere uçarım'.

Esnaf: Erkek, yaşlı, kel ancak saçlarının yanları beyaz, kıvrıkcık saçlı, pantolonlu, ceketli, gömlekli, şişman, şapkalı ve selam veriyor. Elinde kafeste bir kuş taşıyor. 'Esnaf olmak da fena fikir değil'.

Şoför: Erkek, şapkalı, arabalı, 'İstedğim arabayı sürebilirdim'.

Boyacı: Kadın, şapkalı, üzerine boya bulaşmış, tulum pantolon. 'O zaman bütün evleri renk renk boyayabilirdim'.

Doktor: Erkek, takım elbiseli, siyah doktor çantası, stetoskoplu, gözlüklü, bıyıklı, şık, kravatlı. 'Doktor olmak kolay iş değil, fakat çok önemli bir meslek'. 'Hastaları iyileştirebilirdim'.

Mimar: Erkek, kareli ceketli, pantolon ve gömlekli, kısa saçlı, T cetveli ve çantası bulunmaktadır. 'Güzel güzel evler çizmek, yapmak'.

Gazeteci: Erkek, kot pantolon ve ceket, kısa saç, bıyıklı, fotoğraf makinesi ve çantası taşımaktadır. Acele etmektedir. 'Her an değişik olayları görmek, gördüklerini herkese duyurmak güzel bir iş'.

Avukat: Erkek, takım elbiseli, gözlüklü, kravatlı, dava forması kolunda taşınmakta ve çantalıdır. 'Kim haklı, kim haksız herkese anlatabilmek zor iş'.

Ortak Meslekler ve Stereotipleri

Berber/Kuaför: Kadın, tarak, makas, beyaz forma. 'Saçları istediğim gibi kesebilirdim'.

Müzisyenler: Kadın ve erkek müzisyen var. Erkek müzisyen, ilk görüntüde saçları düzgün taranmış, papyonlu, ceket-pantolon, şık, keman çantalı. Kadın müzisyen, küpeli, kolyeli, mini etekli, makyajlı, kitap taşıyor. İkinci görüntüde, müzisyenler sahnededir. Erkek, saçları dağılmış, takım elbiseli, keman çalmaktadır. Kadın, uzun etekli, sahne kıyafeti giymekte ve koroda şarkı söylemektedir. 'Müzik dolu bir yaşamda güzel olmalı'.

Ressam: Erkek, bereli, resim tahtası taşımakta, çantalı, rengârenk giysili, sakallı ve bıyıklıdır. 'Kırmızı, maviler, yeşiller, tüm renklerle iç içe bir yaşasam'.

Öğrenci: Kız (kendisi), siyah önlük, saçlar taralı ve tokalı. 'Okula gitmezsem hiçbir şey olamam'.

Çocuk: Kız, sevimli, tombul, süslü. 'Ama ben çocuğum. Çocuk olmaktan mutluyum'.

Günümüzde bu meslek dalları, hem kadın hem erkeğin yapabileceği biçimde düzenlenebilmektedir. Belirli kriterler oluşturulduğunda erkeğin kol gücüne dayanan birçok mesleğin de kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak hikâye kitaplarında hikâyenin kahramanına göre (kadın/erkek), meslek seçimleri toplumsal cinsiyet kalıpları bakımından şekillendirilmiştir.

Ayrıca hikâye kitaplarında kullanılan hayvan kahramanlar üzerinden, çocuğun nasıl olmak istediğine dair yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin, güvercin 'gökyüzüne süzülebilme için', fil 'burnumun uzun olmasını isterdim, daha çok şey koklardım'. Maymun 'uzun kollu olmak isterdim, dallarda rahatça sallanırdım'. Zürafa, 'boynumun uzun olmasını isterdim, çevremi daha rahat görürdüm'. Kaplumbağa, 'evimi sırtımda taşımak isterdim, tehlikelerden daha çabuk korunabilirdim; Tavşan, 'kulaklarımın tavşaninkine kadar uzun olmasını isterdim, sesleri duyardım'. Leylek, 'uzun bacaklı olmak isterdim ama yine de bedenimden çok memnunum'.

Bu noktada, çocuklara nasıl olunması gerektiği konusunda, kapitalist ideolojinin evrensellik görüşü üzerinden yönlendirmeler yapılmaktadır. Tüketimin oluşturulması, şekillendirilmesi söz konusudur. Bedeninden memnun olması gerektiği her ne kadar vurgulansa da, vücudundan memnun olmayan çocuklar da olacaktır ve bu yaşlarda nasıl olunması gerektiğini öğrenmektedir.

Dinsel Stereotipler, Kategorileri, Önyargıları

Toplumsal değişim süreci içinde din olgusu, sosyologlar tarafından en çok araştırılan konular arasındadır. Günümüzde çok çeşitli dini inanç ve davranış tarzları vardır. Giddens (2000), tüm dinlerin ortak özelliklerini şöyle sıralamaktadır: Din bir dizi simge içerir, saygıyla karışık bir korku duygusu uyandıran bu sembeler ayin ya da törenlerle bağlantılıdır. Bu öğelerden her birinin inceliklerle işlenmesi gereklidir (Ayin edimleri dua etmeyi, şarkı ya da ilahi söylemeyi, belli yiyecekler yemeyi ya da belli yiyeceklerden uzak durmayı, belli günlerde perhiz etmeyi vb. içerir). Giysiler üzerinde taşınan belirli semboller vardır. Örneğin, Hıristiyanlar haç, kilise; Müslümanlar örtü, namaz, cami. Marx'a göre din, güçlü bir ideolojik öğe içermektedir. Weber'e (1988) göre ise, din toplumsal değişimde özellikle batı kapitalizminin gelişmesinde oynadığı rolden dolayı önemlidir .

Toplum yapılarına göre bu olgu etkinliğini azaltır ya da artırır. Geleneksel toplum ve aile yapısında da din olgusu ön plandadır. Müslümanlar için dini kodlar, örtü, kuran-ı kerim, takke, tespih, vb. dir. Hikâyelerde, giyinme tarzına dayalı olarak çoğunlukla dede ve ninelerde dini stereotiplerin yaratıldığı görülmektedir. Örneğin; Atatürk ve Dedem adlı hikâyede, dede takkelidir. Elinde tespihi vardır. Genellikle bu semboller, kodlar, kır ve geleneksel toplum yapılarının bireyleri üzerinde görülmektedir. Ancak hikâyelerde bu sembollerin oldukça az kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Hayal Dünyasının Yaratılmasında Stereotipler, Kategorileri, Önyargıları

Küreselleşme de postmodern kültür zemininde işleyen ve onunla çok yakın bir süreçtir. Postmodernist kavramların kendileri küresel kapitalist sistemin gerçek çelişkilerini gizledikleri ve nesnel olarak insanların dikkatlerini bu çelişkilerden uzaklaştırıp, suret ve aşırı gerçek, arıtılmış dünyasına çektikleri için ideolojiktir. Onlar aynı zamanda tek taraflı olarak çoğulculuğa ve farklılığa vurgu yaptıkları, değişik kültür ve ırkların ve insanlığın ortak unsurlarını gizlemeye çalıştıkları için ideolojiktir (Kızılcılık, 2003). Bu düzlemde yaratılan hikâye kitapları da ticari bir meta haline dönüşmüş ve içerikleri ile postmodernist iletişim kodlarını barındırır olmuştur. Çocuk hikâye kitapları aracılığıyla çocuklar, gerçek dünyadan hayal dünyasına kendi kültür ve ırkına ait olmayan semboller, resimler, kodlar vb. kullanılarak çekilmektedir.

Hikâye içeriklerinde bu hayal dünyasına giriş, çocuk hikâye kahramanlarının kimi zaman rüyalar görmesi ile, kimi zaman da kurgu içindeki akış ile olmaktadır. Örneğin ev, bahçe, anne ve babanın konumu geleneksel bir ailenin örüntülerini taşıırken, çocuk kahraman rüyasında gördüğü bir peri ile hayal dünyasına çekilmektedir. Bu dünyada resmedilen öğeler, gerçek dünyası ile örtüşmemektedir. Ayrıca hikâyelerde çocuklara yardım eden kahramanlar, genellikle perilerdir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gözlemlendiği bu kahraman aynı zamanda güzellik ve saflığın da temsilidir. Peri genç ve güzel kızdır. Güzel elbiseler giymiştir. Elinde asası, başında tacı vardır. Uzun saçlı ve elbiselidir. Pembe renk giyinir ve sarı saçlıdır (mutluluk ülkesinde).

Hikâyelerdeki diğer hayal ürünü postmodernist kahramanlar ise şunlardır. Denizkızı, prens, prenses, uzayla ilgili semboller, yıldızlar, gezegenler, samanyolu, Hawaii adaları gibi tatil yöreleri, palmyeli deniz kenarları, gemiler, balıklar, kuşlar, balonlar (Ural,1992).

Sonuç

Okul öncesi çocuk hikâye kitaplarında yer alan stereotipler ve kimlikler yoluyla çocukların, yetişkin dünyasına hazırlandıkları görülmektedir. Küresel kültürlerin yerleşmesi sürecinde çocuk kitaplarına, toplumların geçmişten getirdikleri kültürel birikimleri de temel alarak içerik kazandırıldığı görülmektedir. Söz konusu içerikler, hem küresel kültürün hem de yerel kültürün belirleyiciliği yönünde çerçevelenmiş olgularla kurgulanmıştır. Böylece kitaplar, bir yandan çocukların, buldukları toplumla uyum ve bütünleşme sürecine hizmet etmekte, diğer yandan da küresel kültürü çocuk hikâyeleri üzerinden evcilleştirmektedir.

Küresel kapitalizmin kültürel dizgeleri ve anlatı biçimi olan postmodern hikâyeler, masallar vb., incelenmiş olan ulusal kitap içeriklerinde de yer almaktadır. Küresel ve yerel kültürdeki benzer stereotipler kullanılarak çocuk dünyası inşa edilmektedir.

Araştırmada görüldüğü üzere çocuklara, modernleşme sürecindeki Türkiye'nin yapısal değişimlerine uygun olarak, kentli kimliğini benimsetme yönünde etkiler söz konusudur. Hikâyelerde, sürekli geleneksel yaşamın ve ilişki kalıplarının dışlanmakta olduğu ancak, duygusallık ve toplumsal dayanışma alanı önemli hale getirilerek, modern topluma geçişte toplumsal uyum ve bütünleşme sürecinin sancısız geçmesi sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yaratılan stereotipler ve bu stereotipler üzerinde öne çıkan kültürel kimlikler, modern toplumun kimliklerini tanımlayıcı yöndedir. Ancak eski ilişki kalıpları da tamamen dışlanmamaktadır. Bu durum küresel kapitalizmin işleyen dinamikleri bakımından da önemlidir. Hikâyelerde, postmodern kültürdeki gibi eklektik özelliklerin, dolayısıyla modern-geleneksel-dinsel unsurların iç içe yer aldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Erdoğan, İ. (1995). *Dünyanın çarpık düzeni uluslararası iletişim*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (Çev: Hüseyin Özel ve Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gönen, M. (2000). *Okulöncesi çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Harlak, H. (1998). *Toplumumuzun değişik kesimlerinde çeşitli milletlere yönelik stereotiplerin incelenmesi*. yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Hinton Perry, R. (2000). *Stereotypes and culture*. USA: Psychology Press.
- Kızılcılık, S. (2003). *Küreselleşme ve sosyal bilimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Moscovici, S. (1984). *The Phenomenon of social representations, Social representations*, R. M. Farr And Serge Moscovici, Cambridge: Cambridge University Press.
- Spears, R. (1997). *The social psychology of stereotyping and group life*. Uk: Blackwell Publishers.
- Spears, R., (2000). How do we communicate stereotypes? Linguistic bases and inferential Consequences. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 78, 18-5.
- Storey, J. (2000). *Popüler kültür çalışmaları, kuram ve metotlar*, (Çev: Koray Karaşahin). İstanbul: Babil Yayınları.
- Sunshine-Genova, A. (1994). The gender factor, *Parents Magazine* 69, 82-4.
- Şen, S. (2002). Okul öncesi çocuklarına yönelik öykülerde iletilerin yansıtılma biçimleri. *Ana Dili Dil Ve Eğitim Dergisi* 26, 17-28.
- Tekinalp, Ş. (1990). *Elektronik kitle iletişim ve değişim teknolojik-kurumsal-kültürel evrim*. İstanbul: Beta Basın Yayın.
- Timisi, N. (2001). Enformasyon toplumu miti, internet ve demokratik iletişim. 2. *Ulusal İletişim Kongresi*, 23-25 Mayıs.
- Vannicopoulou, A. (2004), Female characters in children's picture books. (Çev: Dilek Çiftçi Yeşiltuna). *Ege Eğitim Dergisi* 5 (2): 65-73.
- Weber, M. (1988) *Sosyoloji yazıları*. İstanbul: Hürriyet Doğan Yayınları
- Yavuzer, H. (1990). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekler

- "*Cezasını Çeken Kimi*", Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(7), İstanbul: Ya-Pa Yay.(Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).
- "*Evdeki Oyuncaklar*" (1990) Tako3, Serpil Ural, 3-7 yaş çocukları için Eğitsel öyküler Dizisi, İstanbul: Ya-Pa Yay.
- "*Gece Gelenler*" (1990) Tako2, Serpil Ural, 3-7 yaş çocukları için Eğitsel öyküler Dizisi, İstanbul: Ya-Pa Yay.
- "*Kahraman Kimi*", Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(8), İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).
- "*Kimi ile Mimi*", Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(4), İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).
- "*Kimi Okul Yolunda*", Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(6), İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).
- "*Meraklı Kimi*", Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(3), İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).

“Tako Yeryüzünde” (1990) Tako1, Serpil Ural, 3-7 yaş çocukları için Eğitsel öyküler Dizisi, İstanbul: Ya-Pa Yay.

“Yavru Kazlar ve Bobi”, Karton Kitap Dizisi 4, Eğitsel öyküler Dizisi, İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).

“Yıkanmayı Sevmeyen Kimi”, Şükran Oğuzkan, Eğitsel öyküler Dizisi(2), İstanbul: Ya-Pa Yay. (Yayınevi tarafından tarih belirtilmemiş).